

УДК 352.07 (477.7)
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.15>

Черемісін О.В.

Херсонський державний аграрно-економічний університет

Дубовик Л.П.

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ВНЕСОК ІНОЗЕМНИХ КОЛОНІСТІВ В АРХІТЕКТУРНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР МІСТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТ.

Стаття присвячена ролі іноземних колоністів в організації архітектурного та культурного міського простору на Півдні України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Як відомо, після інкорпорації регіону до складу Російської імперії в кінці XVIII ст. попередні запорозькі та кримськотатарські військово-фортифікаційні поселення стали базою для більшості міст Півдня України. Вони достатньо швидкими темпами були перетворені на перлини російської держави, а центральна влада постійно наголошувала на тому, що це тільки її заслуга. Тому перейшла від військового командування до цивільного управління, що завершило формування міст та отримання ними самоврядної громадськості. Загалом, міста Півдня України постали як суміш військової доктрини фортифікаційного мистецтва, античних найменувань, ідей епохи Просвітництва та західноєвропейських теорій містобудування (архітектори були запрошені із країн Західної Європи), що виявилось у відсутності в архітектурній забудові нових міст не тільки українських, але, власне, й російських традицій. Із метою утримання території в кожному місті розміщувались війська, зосереджені у фортецях, де формувались військові та торговельні флоти. В основу містобудування цього часу лягли регулярне планування, сполучення міської забудови із природними елементами, ансамблевість центральних площ, на яких розміщувались офіційні установи. Для архітектурного обличчя міських центрів характерна симетрична композиція ансамблів з однаковою ритмом фасадів адміністративних приміщень. Використання типових проєктних і «зразкових» фасадів жилих будинків забезпечило формування єдиного стилю забудови прямолінійних або круглих площ. Деякі з них характеризувались великим простором із невисокою забудовою. У південноукраїнських містах поширився тип багатопверхового галерейного будинку, котрий відповідав місцевим кліматичним умовам. У висновках зазначається, що вищезазначені здобутки не були надбанням лише російської влади, запрошені інженери та архітектори із Західної Європи зробили набагато більше в організації архітектурного та культурного простору міст Півдня України.

Ключові слова: Південь України, міське самоврядування, архітектура, культура, іноземні колоністи, містобудування.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається тим, що на сьогодні Україна переживає глибинні зміни у процесі реформування органів місцевої влади та гібридної війни на Донбасі зросла роль в досягненні історичного минулого південноукраїнських міст кінця XVIII–початку XX ст. з метою спростити імперську штучну «Новоросійську теорію» та довести переважну роль українського та європейського фактору в розвитку українських земель. Міста Півдня України були центрами влади в регіоні, мали неповторний колорит, надавали можливість ближче познайомитись із західноєвропейською культурою й першими ввійшли у процес модернізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одними з перших історіографічних доробок на вищезазначену тематику стали праці XIX ст. У роботах А. Скальковського [21], Г. Ге [1], О. Чижевича [23], Ю. Сандомирського [19] та інших висвітлювався саме європейський фактор у розбудові міст Півдня України. У радянський період часу містознавча тематика не користувалась особливою популярністю, тому публікувалась невелика кількість робіт, хоча певною мірою цю прогалину компенсує праця В. Селінова [20] про культурно-історичні пам'ятки. В період незалежності України з 1991 р. значно зросла кількість праць, присвячена архітектурному обличчю пів-

денноукраїнських міст. Так, наприклад, вийшла серія статей про архітектуру та архітекторів міст Півдня України М. Кавуна [5–9], Л. Кузикової [10], В. Пиворовича [15], С. Дяченка [15] та інших.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація раніше розроблених досліджень та спроба доведення високої значущості західноєвропейських архітекторів у будівництві міст південноукраїнського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після інкорпорації Півдня України до складу Російської імперії наприкінці XVIII ст. швидкими темпами були збудовані нові міста. Одночасно з їх будівництвом поширювались західноєвропейські архітектурні стилі класицизму, ренесансу, неоготики, ампіру та інші. За цими стилями розроблялись адміністративні, торговельні, культурні, релігійні споруди Херсона, Миколаєва, Одеси, Керчі, Севастополя, Катеринослава та інших міст, які ставали найкращими спорудами новостворених міст. Новими явищами в містобудуванні стали регулярне планування, ансамблевість вулиць і площ, поєднання із садово-парковою забудовою, що стало видатним спадком української культури. Так, італійським архітектором Ф. Боффо була збудована Лютеранська церква в 1824–1828 рр. Ним спроектований і побудований Воронцовський палац (виконаний у західноєвропейському стилі ампір, у якому стіни були прикрашені італійськими картинами) [20, с. 65–74]. В Одесі разом з інженерами І. Уптоном і Б. Фандерфлісом спроектовані відомі Потьомкінські сходи. Він же створив палац графині О. Потоцької (нині це одеський художній музей), а також найстаріший висотний будинок в Одесі І. Ягніцького. Взагалі одним тільки італійським архітектором Ф. Боффо були побудовані більше 30 будинків. Іншим італійським архітектором Ф. Моранді, який був в Одесі й відомим громадським діячем, побудована найстаріша єврейська синагога. Ним же збудований будинок Карузо на Ланжеронівській вулиці [19, с. 43–46].

Мода поширювалась, передусім європейська, оскільки саме вихідці з європейських країн були законодавцями модних течій в одязі, розвагах, культурних проявах. Наприклад, найпопулярнішим рестораном в Одесі став «Французький», (щоправда, деяких російських адміністративних керівників обслуговував безкоштовно), найліпша кондитерська – «Фанконі» (належав швейцарцям), найкращим розважальним клубом був «Одеський» (належав англійцям). Останній був тільки для привілейованих клієнтів і доступ до нього був украй обмеженим. Вирізнявся пиш-

ністю та гротескністю розважальних заходів. На бали дами одягали найкращі туалети за останньою європейською модою. Великою популярністю користувався німецький клуб, заснований у 1859 р., – «Гармонія». В ньому все було облаштовано на європейський манер [19, с. 73].

Найбільш популярні газети та журнали виходили французькою, німецькою, англійською мовами. Навіть періодичне видання «Вестник Южной России» (1820 р.) спочатку виходило французькою мовою. Коли спеціально для купецтва «Вестник» почав виходити російською мовою, то популярність його швидко згасла. Коли керівництво газети звернулось із проханням допомогти в розповсюдженні поліцейстерів, навіть із їх допомогою вдалось знайти лише 5 охочих його купувати російською мовою. У відповідь місцеве купецтво сказало, що кращі та швидші новини вони дізнаються від євреїв. І це тоді, коли кількість російського купецтва була втричі більшою, ніж єврейського [21, с. 92–93].

Одеситів часто порівнювали з американцями через їх підприємливість, спритність і напористість у вирішенні комерційних справ. Вархітектурному плані Одеса не поступалась європейським аналогам. Так, міський театр був побудований за зразком Віденського Ring-Theatre. Фасад виконаний у стилі італійського відродження, а стеля прикрашена головними сценами із творів В. Шекспіра [2, с. 37–41]. Царювала італійська опера й тільки зрідка з'являлись «провінційні російські трупи», наприклад, Рикановського, Мочалова (який прогорів і покінчив життя самогубством). Хоча російська опера «Жизнь за царя» мала грандіозний успіх, але французькі опери були більш популярними, ніж російські. Над польськими операми громадськість плакала, а італійські відвідувала раз на тиждень. Модними були приватні розважальні заходи у французько-італійському стилі, на яких читались вірші європейських класиків. А колишній консул Франції в Одесі Рено відкрив перше казино на італійський манер (будинок згорів у 1835 р.) [21, с. 204–210]. Були й незаконні казино, в яких з англійським джентльменством обігрували в карти, а тим, хто програвся, розкіш будинків була малою втіхою [18, с. 153].

Завдяки своїм творчим думкам та ідеям герцог Рішельє перетворив Одесу на європейське місто. Культурне життя до нього називалось часом «піратів», а з його правління почалась ера європейської цивілізації, культури, моди. За часів дюка Рішельє місто зажило за європейською модою. Модно стало відвідувати місто європейською

аристократією. Завдяки цьому Одеса перетворилась на «столицю Півдня» [19, с. 7–8]. Його наполегливості завдячує й заснування Рішельєвського ліцею, а для поширення європейської освіти він запросив викладати іноземних учителів: італійця Патре Ансельмо, Г. Кнорре, грека Христохооса (він любляв давати приватні уроки по 2 руб., а потім на екзамені ставив добрі оцінки), англійця Гревса, німця Г. Бруна та інших. Хоча методика навчання залишалась старою і шмагання учнів було цілком звичним явищем, а деяких після такого навчання відносили до лікарні, учні вирізнялись у побуті шаленим розгулом, і на студентів від місцевих жителів після свят надходило багато скарг. Найбільшим буйством вирізнялись студенти-серби. Коли вони випивали, то ставали жахливими гуляками. Хоча були і прояви високої моралі. Наприклад, образити жінку вважалося злочином, а допомогти товаришу останньою копійкою було героїчним досягненням. Повага до дорослих і батьків була обов'язковою, але стараних не любили [23, с. 5–20].

Одеса також славилась європейськими модерними течіями в моді. Місцеві кутюр'є Лангле, Тамбюте, Мішель, Верель (Лантьє) не поступались найкращим паризьким. Відома модистка Томазі створювала такий шикарний одяг, що замовлення отримувала із Санкт-Петербурга. Деякі дами, щоб отримати кращі моделі, цілували їй руки, а отримували такі новомодні туалети, що позитивно відрізнялись від російських модниць. Одночасно з нею славилась модистка М. Страц, котра отримувала замовлення з усіх міст Півдня України. Її бізнес проіснував до 1917 р [23, с. 19–21]. Взагалі суспільство відзначалося розкішною модою, особливо аристократичне, якого в Одесі було дуже багато. Модно було носити костюми мінімум за 1 тис. руб., а зазвичай одягались на суму від 3 до 5 тис. руб. (без урахування дорожніх коштів). Модним було французьке вино, яке, до речі, коштувало дешевше аккерманського.

Із самого початку будівництва Миколаєва Г. Потьомкін піклувався про те, щоб будинки були красиво облаштовані. Було заплановано побудувати одне з найкращих міст Європи. Тому Г. Потьомкін запросив на будівництво європейських архітекторів і художників. Так, архітектурною забудовою міста займався італійський архітектор Верест. Найстарішу міську церкву (Адміралтейський собор) побудував відомий італійський архітектор Растреллі. За основу був узятий проєкт Софійського Адріанопольського храму. Причому внутрішнє облаштування церкви

було замовлено в Італії. Одним із перших лікарів був німець Дримельман, який залишив згадку, що в 1789 р. в Миколаєві вже проживали 2,5 тис. чоловік [1, с. 7]. Одними з перших керівників міста були іноземці: Фон-Дезін, Маркіз де Траверсе, С. Грейг та інші. Причому саме вони піклувались про розведення в місті садів, парків, про благоустрій. Маркіз де Траверсе першим почав вести статистичні відомості, а також активно допомагав міському самоврядуванню складати кошторис. Адмірал С. Грейг у 1821 р. замовив будівництво Обсерваторії, яка вважалася одним із найкрасивіших будинків міста. Будівництвом її займався гідротехнік Фон дер-Фліс [16, с. 2–4, 36, 49]. У Миколаєві найкращими розважальними заходами славились: дача Барбе з найкомфортнішими умовами відпочинку та зимовий театр Шеффера, який був єдиним розважальним центром у зимовий період [17, с. 5–42].

Значний внесок у розвиток Єлисаветграду також зробили іноземці. Одними з перших поселенців були серби, греки, росіяни, українці та люди інших національностей. Першими керівниками були іноземці, наприклад, серб І. Хорват. Одними з перших були навчальні експедиції, серед яких були іноземці ще в 1768 р. – професори Елілін і Фальк, доктори Лейпхін і Гріденгірд. Емануїл Осипович дюк де Рішельє командував у місті під час епідемії чуми в 1813 р., а дезінфекція проводилась за європейською системою Гітом-де-Морво [14, с. 5–39].

У Херсоні разом з українцями та росіянами селились французи, серби, італійці, греки, поляки, євреї та інші, загалом становлячи 45 тис. чол. у 1787 р. Іноземці зробили значний внесок у розвиток міста. Херсонська фортеця будувалась за найкращими західноєвропейськими стандартами. В розробці плану фортеці брали участь іноземні архітектори та інженери І. Герман і К. Гакс. Вона стала зразком земляного фортифікаційного мистецтва. В центрі фортеці розташовувалась Палацова площа, над створенням якої працювали К. Буржуа, А. Вектер, К. Гагендорф та інші [15, с. 39–108]. Визначною пам'яткою архітектури Херсону став Адміралтейський арсенал у стилі класицизму – це одна з найстаріших будівель міста. З європейських архітекторів у Херсоні та Миколаєві працював Ф. Вунш (німець за походженням). Створив усі основні будівлі адміністративного, культового й цивільного призначення. Протягом 1802–1830 рр. він створив Миколаївський кадетський корпус, Морський острог із лазаретом, штаб і оберофіцерські будинки, міську управу.

Він став першим, хто займався благоустроєм Миколаєва [12, с. 112–174]. Джон Говард (англієць) ціною власного життя врятував Херсон від епідемії чуми. Херсон став колицкою Чорноморського флоту та промисловості на Півдні. Тут виник перший ливарний завод, згодом переведений до Луганська. Європейські підприємці вкладали шалені кошти в розвиток торгівлі та промисловості. В 1782 р. виникає перша компанія польських магнатів. У 1784 р. французом Антуаном створена торговельна компанія, яка привела до формування нової галузі промисловості – розведення лісових плантацій і садів. Г. Потьомкін з англійцем Моффетом підписав контракт на розведення лісів. Більше 200 австрійських суден були задіяні в торгівлі з Херсоном. Генуя, Ліворно та Трієст відправляли власні флотилії для торгівлі зерном. Іноземці створювали перші промислові об'єкти, наприклад, перша вовномийня була відкрита купцем Дімінітру. Перша лісопилка облаштована купцем французом Готропом. А ще працювали тютюнова фабрика Лермана, кораблебудівні верфі Вадона та Спозіто [22].

У Катеринославі найкращими готелями вважались «Європейська», «Дрезден» [24, с. 7–18]. Популярністю серед періодичних видань користувались часописи як російською, так і іноземними мовами майже однаково. Наприклад, у 1881 р. російськомовних видань нараховувалось 2 360 екземплярів, а іноземними мовами – 2 246 [24, с. 42].

Він також розвивався від самого початку будівництва під впливом західноєвропейських архітектурних стилів. Так, перші будинки були спроектовані та побудовані за стилем класицизму, наприклад, Потьомкінський палац. Будівництво Преображенського собору було замислено за проектом французького архітектора К. Геруа, але далі фундаменту справа не пішла. Згодом, у 1830-х рр., він був побудований, але меншим за розмірами та за планом російського архітектора А. Захарова [10, с. 5–8]. До того саме французький архітектор намалював перший генеральний план Катеринослава. Як згадував Г. Потьомкін, зробив він це з давньоримською щедрістю. На його плані відзначались головні адміністративні, фінансові та культові споруди. Планування К. Геруа виконано у стилі класицизму, розроблені основні напрями архітектурного розвитку міста. Після початку російсько-турецької війни плани Г. Потьомкіна змінились, замість К. Геруа архітектором міста призначений І. Старов, який зберіг головні тенденції в архітектурі [3]. Продовжувачем роботи над генеральним планом міста став шотландський

архітектор У. Гесте, й саме його розробки заклали підвалини архітектурного обличчя міста з початку XIX ст. Він став батьком головних міських площ і законодавцем архітектурного стилю [4]. Л. Шарлемань і П. Вісконті (швейцарець) розробили та побудували Троїцький та Успенський собори в Катеринославі в русько-візантійському стилі [5]. Будинки Ф. Гагена (прибалтійський німець) стали окрасою міста під час «індустріального буму». В його творчому доробку – будинки освіти, культові споруди тощо. До його головних витворів належать перше реальне училище, друкарське відділення «Печатня С.П. Яковлева», будинки пожежної та поліцейської команд та інші [6]. Французький архітектор А. Гоген спроектував та побудував будинок Англійського клубу та став улюбленим архітектором аристократії [7]. Італійці, брати зі Швейцарії Бернардацці побудували в місті гірничий інститут та апартаменти для академіків [8; 9].

Кримська архітектура також славиться творами західноєвропейських майстрів, котрі становили архітектурне обличчя півострову. Взагалі, нова кримська архітектурна мода відзначалась певними особливостями. Тут був наявний синтез європейського та татарського стилів. Найбільш розповсюдженими були такі стилі, як неоготика, англійська готика, античні стилізації (неогрек, римський і неопомпейський), еkleктика, шинкельський і арабо-мавританський, які створювали цілком «нові» ідеали краси, гармонії, радощі, а також нові художні та естетичні вподобання. Все це повинно було створити «нову картину», в якій завойовники вважали себе спадкоємцями найкращих надбань. Так, Воронцовський палац проектували англійські архітектори Е. Блор і В. Гунт. Проекти оборони Севастополя зробили О. Енберг та В. Фельдман. Архітектурний шедевр «Ластівчине гніздо» створив німецький майстер А. Шервуд [13]. Значний внесок у розвиток кримської архітектури зробив німецький архітектор К. Шинкель. Стиль «хінді», який майже не зустрічався в імперії, пов'язаний із творчістю британського архітектора Е. Блора, котрий поєднує архітектуру Криму із західноєвропейськими тенденціями розвитку. Ландшафтні пейзажі створювали англійці У. Ходжес та Т. і У. Денніл. Будівлю Керченського музею розробив Г. Торічеллі, проект музею Крима та палац в Ореанді – К. Шинкель, чайний павільйон в Алушці – Ф. Ельсон. Графська пристань у Севастополі – Д. Уптон, Байдарські ворота – К. Ешліман, та багато іншого розробили, спроектували європейські архітектори. Із другої половини XIX ст. зводять будинки у псевдо-

татарському та арабо-мавританському стилях, виникають композиції ренесансних стилізацій і починають з'являтися будинки у стилі модерн, що збігається із загальноєвропейською архітектурою досліджуваного періоду. Шедеври архітектури Півдня України приходять із Європи майже без запізнення та будуються одночасно з аналогами на Заході. Вони збігаються з бажанням замовників модернізуватись і жити відповідно до «нової» моди [11, с. 190–203].

Висновки. Отже, Південь України з початком «нового життя» отримав значний європейський розвиток. Модними європейськими елементами життя були: архітектура, мода, вино, періодична преса, музика, театр. Першими архітекторами, лікарями та бізнесменами були іноземці. Більшість наявних у регіоні національних груп розвивалась під впливом модерних європейських прикладів. Ключовим елементом громадського життя було накопичення матеріальних благ, розвиток торгівлі та промисловості. Тому південноукраїнські землі не отримали у спадок такі відомі російські цінності, як любов до імперії, відданість монархам, а на противагу – їм розвинулись прив'язаність до регіональних інтересів, любов до власного міста. Всі громадські інтереси концентрувались навколо торгівлі, а згодом – і промисловості. Саме іноземний капітал розгорнув торгівлю, курорти, розважальні заклади та промисловість, перетво-

ривши життя на «південний рай» («парадіз»), а російське населення (оцінивши всі переваги та розкіш Півдня, отримавши свободу від поміщицьких податків, більшу кількість заробітної плати та відсутність суворої дисципліни) вже не хотіло повертатись назад на російську північ, у якій навіть чиновники та керівництво губерній були, порівняно з південними, бідними жебраками. Через це Південь України став країною «парадіз» не тільки для аристократії, але і для робітників, селян, перевізників, чиновників і канцеляристів, які відкривали «нове життя». Хоч провладна ідеологія й хотіла представити Південь України суто російською територією, насправді цей регіон став неросійським по суті, міста якого були забудовані на західноєвропейський манер. Мешканці Півдня все-таки не були росіянами, а українцями, татарами, євреями, іноземцями з давніми традиціями та цікавим історичним минулим, а самі міські жителі – це європейці соціокультурної традиції й ментальності. В архітектурному та культурному аспектах Південь України надто контрастував з іншими російськими територіями, й у свідомості іноземців – це Європа, найбільш цивілізований регіон. Нові зв'язки (особливо архітектурні, культурні та ментальні) із країнами Західної Європи дали поштовх для розуміння того, що будівельниками міст південноукраїнського регіону стали саме західноєвропейські архітектори.

Список літератури:

1. Ге Г. Н. Исторический очерк г. Николаева при устье Ингула (1790–1890). Николаев : Русская тип., 1890. 122 с.
2. Иллюстрированный путеводитель «Вся Одесса». Одесса : Издание Д. Вайнера, 1900. 97 с.
3. Кавун М. Походження та рання історія міста Катеринослава : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України». Дніпропетровськ, 2003. 21 с.
4. Кавун М. Загадка Клода Геруа. *Електронний ресурс*. Режим доступу до журналу : www.reálnest.com.ua.
5. Кавун М. Уильям Гесте – автор генерального плану Катеринослава. *Електронний ресурс*. Режим доступу до журналу : www.reálnest.com.ua.
6. Кавун М. Архитекторы Петербургских дворцов и храмов Катеринослава. *Електронний ресурс*. Режим доступу до журналу : www.reálnest.com.ua.
7. Кавун М. Его здания были украшением города. *Електронний ресурс*. Режим доступу до журналу : www.reálnest.com.ua.
8. Кавун М. Любимый архитектор высшего общества. *Електронний ресурс*. Режим доступу до журналу : www.reálnest.com.ua.
9. Кавун М. Катеринославский след итальянской династии. *Електронний ресурс*. Режим доступу до журналу : www.reálnest.com.ua.
10. Кузикова Л. Катеринослав-Днепропетровск. Архитектура и архитекторы : учебное пособие. Запорожье : ПРИВОЗ ПРИНТ, 2009. С. 5–8.
11. Линникова О. Стилевые особенности усадебной архитектуры Крыма периода эклектики в контексте общеевропейских тенденций : дис. ... канд. наук искусствоведения. Москва [Рукопись]. 233 с.
12. Николаевцы. Энциклопедический словарь. Николаев : Возможности Киммерии, 1999. 374 с.
13. Памятники архитектуры и музеи Крыма. *Електронний ресурс*. Режим доступу до журналу : www.orlovka-online.com.
14. Пашутин А. Исторический очерк г. Елисаветграда. Елисаветград : Лито-Тип. Бр. Шполинских, 1897. С. 5–39.

15. Пиворович В., Дяченко С. Улицами старого Херсона. Херсон : Штрих, 2003. 196 с.
16. Путеводитель и адрес-календарь города Николаева на 1869 г. Николаев : Типография управления николаевского порта Е.С. Павловского, 1869. С. 2–4, 36, 49.
17. Путеводитель и адрес-календарь города Николаева на 1883 г. Николаев : Тип. Управления николаевского порта, 1882. С. 42.
18. Рассказы одесского старожила. *Из прошлого Одессы : сборник статей*. Одесса : Тип Л. Кирхиер, 1894. С. 153.
19. Сандомирский Ю. Путеводитель по Одессе. Одесса : Торговый дом И. Сегаль, 1901. 161 с.
20. Селинов В. Воронцовский дворец как культурно-исторический памятник Одессы. *Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. Секція соціально-історична*. Одеса, 1929. Ч. 4–5. С. 65–74.
21. Скальковский А. Шестидесятилетие общественной жизни Одессы. *Из прошлого Одессы. Сборник статей*. Одесса : Тип. Л. Кирхиер, 1894. 213 с.
22. Херсону 200 лет. 1778–1978 : сборник документов и материалов. Киев : Наук. думка, 1978. 327 с.
23. Чижевич О. Город Одесса и одесское общество в 1837–1877 годах. *Из прошлого Одессы : сборник статей*. Одесса: Тип Л. Кирхиер, 1894. С. 5–20, 19–21.
24. Южная Россия. *Путеводитель по городам*. Николаев : Русская типо-литография, 1896. С. 7-93.

Cheremisin O.V., Dubovik L.P. CONTRIBUTION OF FOREIGN SETTLERS TO ARCHITECTURAL AND CULTURAL SPACE OF TOWNS IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE LATE 18TH – THE EARLY 19TH CENTURY

The study examines the role of foreign settlers in organizing architectural and cultural urban space in South of Ukraine in the late 18th–the early 19th century. As it is known, after the incorporation of the region into the structure of the Russian Empire at the end of the 18th century the previous zaporizki and Crimean-tatar military-fortification settlements became a foundation for most towns in South of Ukraine. They were transformed into the gems of the Russian Empire very fast, and the central government constantly emphasized that it was only their contribution. Therefore there was a transition from a military command to civil government that resulted in the formation of towns and their self-government status. Generally the towns in South of Ukraine arose as a mixture of a military doctrine of fortification art, antique names, ideas of the Enlightenment Epoch and the Western European theories of town construction (architects were invited from the countries of Western Europe) that manifested itself in the lack of both Ukrainian and Russian traditions in architectural construction of new towns. In order to keep the territory, each town had an army located in fortresses where military and trade fleets were formed. The basis of town construction of that time was regular planning, connection of urban buildings with natural elements, ansamble combination of central squares where official institutions were located. Symmetrical compositions of ansambles with a similar rhythm of facades of administrative buildings were characteristic of architecture of the town centres. The use of typical projected and “model” facades of dwelling houses made it possible to form a single style of building rectilinear or round squares. Some of them were characterized by large space with low buildings. The type of a multi-storey gallery building was widespread that corresponded to the local climate conditions of the towns in South of Ukraine. The conclusions highlight that the above-mentioned achievements were not contributions of the Russian government only, since engineers and architects invited from Western Europe did much more in organizing architectural and cultural space of the towns in South of Ukraine.

Key words: South of Ukraine, local self-goverment, architecture, culture, foreign settlers, town construction.